

Є. І. Гуца
бакалавр політології,
студентка I курсу магістратури
факультету психології, політології та соціології
Національного університету «Одеська юридична академія»

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. Тривалий процес встановлення демократичних правил політичної гри в українському суспільстві має декілька вимірів і багато складових. Він є комплексом інституційних змін (спрямованих на руйнацію старих правил та впровадження нових) на шляху від авторитаризму пострадянського зразка до консолідованої демократії.

З одного боку, індивіди в умовах демократії потребують соціального визнання власних ідентичностей, їх захисту; а з іншого – сутність демократичної політики полягає у формуванні дієвих механізмів для соціального та політичного діалогу між представниками різних ідентичностей, збереження на діалогічній основі цілісності соціуму з метою визначення ідеї загального блага. У перехідний період для різноманітних соціальних груп існує велика небезпека взагалі втратити уявлення про загальні інтереси, про національні цінності, про суспільне благо, до якого варто було б прагнути. Це шлях до соціальної дезінтеграції.

Повною мірою вищезазначене стосується гендерних ідентичностей, відносин та гендерної політики, які характеризуються власною специфікою в умовах демократизації суспільства. Для вирішення гендерних проблем сучасні держави мають формувати власну гендерну політику, яка складається з інституційного та комунікативного вимірів. Демократизація значною мірою позначається на гендерній проблематиці, впливає на весь спектр інституційних і комунікативних процесів, пов'язаних із трансформацією гендерних відносин. В умовах політичних змін, метою яких є встановлення демократичного політичного режиму, порівняно з авторитаризмом, відкриваються нові можливості для реалізації позитивних трендів у гендерній політиці. Але водночас виникають нові серйозні ризики та суттєві ускладнення. Тому дослідження гендерних відносин в умовах демократизації суспільства є вкрай актуальною науковою проблемою, розв'язання якої буде сприяти формуванню та реалізації справедливої гендерної політики.

Аналіз останніх досліджень. Феномени гендерної ідентичності, гендерних стереотипів і гендерної чутливості досліджуються багатьма науковими дисциплінами – від соціології та соціолінгвістики до публічного адміністрування та політичної психології, від культурології до соціальної антропології, від економічної теорії до комунікативістики. Під час дослідження гендерної проблематики застосовується міждисциплінарний підхід, що потребує інтеграції різноманітних теорій і методологій (з відповідним інструментарієм аналізу й понятійно-категоріальними апаратами) на основі наукової раціональності та неупередженості.

Серед зарубіжних дослідників та дослідниць варто відзначити ґрунтовні праці таких авторів, як: Г. Гу-

ставсон, А. Девіс, Ф. Джеймс, М. Едвардс, Б. Торне, Дж. Херн, І. Хірдман, К. Хорні, П. Фішман та ін.

Дослідженню гендерних відносин і гендерної політики в Україні присвятили праці такі вітчизняні науковці, як: Р. Ануфрієва, С. Береза, І. Бондаровська, Т. Говорун, О. Горошко, Н. Грицяк, Г. Даудова, І. Добржанська, Г. Єрко, Т. Журженко, А. Товчева, О. Кікінеджи, О. Кожем'якіна, К. Левченко, Л. Макаренко, Т. Марценюк, Т. Мельник, Н. Оніщенко та ін.

Серед досліджень окремих аспектів гендерних відносин і гендерної політики слід відзначити роботи: М. Богачевської-Хом'як, О. Кісь, Л. Кормич, Л. Смоляр (історичні аспекти гендерних відносин); Т. Мельник, Л. Кобелянської, С. Плотян, Н. Лавриненко, Є. Луценко, М. Скорик, С. Оксамитної, О. Іващенко, О. Плахотник (інституційний вимір гендерної проблематики); Т. Бурейчак, С. Загурської, Т. Злобіної, С. Корневої, В. Суковатої, Н. Лисиці, М. Скорик (комунікативний вимір гендерних відносин та гендерної політики).

Також у дослідженнях акцентується важливість цілеспрямованої щоденної діяльності органів державної влади щодо впровадження гендерної політики, вдосконалення правового регулювання гендерних відносин.

Мета статті – дослідження процесу формування гендерної політики в умовах демократизації суспільства з погляду комунікативного підходу.

Виклад основного матеріалу. Демократизація як політичний процес не може обмежуватись якоюсь однією сферою, вона охоплює різні поля соціального простору і стосується різних аспектів індивідуальної та колективної соціальної діяльності. Адже демократизація передбачає свободу вибору серед засобів вираження думок індивідів і способів їхніх дій і взаємодій. Тобто подолання авторитарної спадщини неможливе без наявності змін у культурній, комунікативній та інституційній сферах. Саме тому у процесі демократизації з'являються виклики, пов'язані з розвитком нових ідентичностей і форм соціальних відносин у пострадянських країнах.

Очевидно, що «<...> вибір на користь демократії доведеться робити нинішньому та майбутньому поколінням. І дуже важливо розуміти причини поразок. Світанок демократії у посткомуністичних країнах був затьмарений радянською адміністративно-командною системою, патерналізмом переважної більшості суспільства, помилками керівництва <...>. Історичні виклики, які не знаходять адекватної відповіді в політичній площині протягом значного часового відрізка утворюють нові небезпечні «лінії розколу» в суспільстві, призводять до збройних протистоянь та конфліктів» [6].

Однією з помилок демократизації на пострадянському просторі є недостатня увага до соціокультурно-

го виміру трансформацій. Адже у процесі демократизації радикально змінюються форми, зміст, механізми та функції ґендерних ідентичностей порівняно з тоталітаризмом та авторитаризмом.

У процесі демократизації «<...> ґендерні відносини, їх прояв мають велике значення у всіх сферах розвитку суспільства та потребують особливої уваги і контролю як з боку держави, через державні інститути, так і з боку суспільства, через інститути громадянського суспільства» [3, с. 17].

Ґендерна політика визначається як сукупність заходів для розвитку та реалізації особистого потенціалу кожної людини, незалежно від статі, що має гарантувати збалансований розвиток усього суспільства. Одним із завдань усе ще залишається подолання ґендерних стереотипів, притаманних радянському минулому. У Союзі Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) жінки зазнавали подвійного навантаження – у родині та на роботі, тобто виконували роль «працюючої жінки». І хоча в радянській державі декларувався ґендерна рівність, але фактично ігнорувались усі проблеми, пов'язані з ґендерною нерівністю чоловіків і жінок. Натомість «перебудова», яка розпочалась у СРСР 1985 р., відкрила нові можливості для вирішення одних ґендерних проблем і водночас спричинила інші.

На думку Н. Хамітова та С. Крилової, «<...> після перебудови радянська людина зі здивуванням усвідомила, що стать глибоко зумовлює смисл людського життя, а будь-яка людина передусім прагне любові та особистого щастя. Якщо звернутися до сфери освіти, можна констатувати той факт, що переважна кількість вчителів і викладачів – це жінки. Жінка – вихователь у дитячому садочку, жінка – вчитель у школі, жінка – викладач у вузі» [5].

О. Горощко вважає: «Однією з найгостріших і найбільш соціальних проблем сучасних суспільств, особливо пострадянських, є пошук цивілізованої й органічної моделі ґендерних стосунків. Сучасне суспільство відчуває гостру необхідність переходу від патріархатної культури до культури біархатної, в якій чоловічі та жіночі виміри суспільного життя мають бути органічно збалансовані. Такий перехід є іманентною умовою загальнолюдського руху до демократизації людства та його сталого розвитку, є одним із найважливіших чинників гуманізації суспільного життя» [2].

У ґендерній політиці та ґендерних відносинах чітко проявляється взаємодія біологічного та соціального, приватного і публічного, індивідуального та колективного. Індивіди в сучасних умовах потребують суспільного (публічного) визнання власних ідентичностей, їх захисту. Саме тому держава та соціум мають сформулювати дієві механізми для соціального та політичного діалогу, збереження цілісності суспільства з метою формування ідеї щодо загального блага та її подальшої реалізації в інтересах більшості громадян. Насправді, існує велика небезпека втрати уявлення про загальні інтереси, про національні цінності, про суспільне благо, до якого варто було б прагнути, але не можна також не враховувати й інтереси меншості.

Дотримання принципу рівності в ґендерних відносинах означає рівність доступу до основних соціальних благ і економічних ресурсів, статтеву збалансованість

у різних соціальних просторах, рівність можливостей і рівність результатів. Ґендерна політика спрямована на реалізацію принципу ґендерної рівності в різних соціальних сферах: освіти та науки, праці, політичних відносин, інформаційного простору та ін.

Ґендер аналізується як аспект соціальної структури суспільства й невід'ємний компонент комунікативної поведінки. Ґендерні відносини не тільки відображаються й використовуються в соціальних комунікаціях у вигляді кодів, але й зумовлюють тематику й характер протікання комунікативних актів <...> ґендер визначається як результат повсякденних соціальних взаємодій, які вимагають постійного виконання й підтвердження. Ґендер є динамічним конструктом, який постійно відтворюється в комунікативних ситуаціях, у структурах дії та взаємодії, а приписування статі (категоризація приналежності за статтю) є базовою практикою повсякденної взаємодії, яка стає необхідним і неусвідомленим підґрунтям для будь-якої соціальної комунікації» [2].

Специфіка ґендерної політики в умовах посилення ролі комунікацій у політиці полягає у зростанні ваги повідомлень електронних масмедіа у процесі формування порядку денного суспільства та влади з ґендерних питань.

Варто погодитись із тим, що «<...> технологічні можливості масмедіа дозволяють говорити про появу нового гравця в політиці – медіакратію, яка сприяє медіатизації політики через підпорядкування політичного порядку денного критеріям формату та рейтингу масмедіа <...>. Змінюється роль масмедіа, які, окрім традиційних функцій, віртуалізують політичний простір, створюють «гіперреальність», і перетворюють політику на медіапроцес» [7].

Для вирішення ґендерних проблем в умовах демократизації держава має формувати власну раціональну ґендерну політику, яка складається з інституційного, правового, організаційного та комунікативного вимірів.

У сучасних умовах особливої ваги набуває саме комунікативний вимір, політичний діалог і пошук компромісу між представниками різних ідентичностей та соціальних ролей. Наприклад, Ю. Габермас, один із небагатьох сучасних мислителів, переконаних у можливості досягнення раціональної суспільної згоди, наголошує саме на комунікативному вимірі соціальних та політичних процесів. Ю. Габермас акцентує увагу на проблемі досягнення консенсусу на основі порозуміння між представниками різних соціальних груп, ґендерних і соціокультурних ідентичностей. Її вирішення Ю. Габермас пропонує в теорії комунікативної дії, в якій він розвиває концепцію розуміння як передумову суспільної згоди (теорія деліберативної демократії) [1].

У процесі демократизації українського суспільства єдиний прийнятний шлях вирішення складних політичних проблем, зокрема й ґендерної проблеми, знаходиться у площині дискурсивного пошуку політичних компромісів.

Дискурсивна теорія Ю. Габермаса пропонує відповідь на виклики сьогодення: пошук компромісу між зацікавленими сторонами (політичними гравцями, інституціями громадянського суспільства, владою, медіа та ін.) через інституціоналізацію політичного дискур-

су з того чи іншого питання. Формування гендерної політики полягає в інституціоналізації процедур і умов спілкування між учасниками діалогу з гендерного питання на основі комунікативної раціональності. Адже сам сенс демократичної держави полягає у формуванні та врахуванні у процесі управління громадської думки як інституції, незалежної ані від уряду, ані від ринку.

Комунікативний вимір гендерної політики містить також проведення інформаційних кампаній, спрямованих на формування громадської думки щодо недопущення гендерної дискримінації, гендерного насильства, забезпечення політичної, економічної та соціальної рівності жінок і чоловіків, розподілу між ними професійних і сімейних обов'язків.

Для кращого сприйняття різними верствами населення інформаційні кампанії мають бути цілеспрямованими й охоплювати представників політичних партій, органів державної влади, громадських організацій і об'єднань, політичних і громадських активістів (лідерів громадської думки), представників масмедіа, експертів.

Метою комунікативної складової гендерної політики є досягнення взаєморозуміння між різними соціальними групами, представниками різних ідентичностей. Адже ефективність гендерної політики залежить від взаєморозуміння між представниками різних гендерних ролей. Це потребує подальших досліджень із застосуванням парадигми інтерсуб'єктивного розуміння та комунікативної дії.

У процесі демократизації суспільства особливої ваги набуває забезпечення принципу гендерної рівності в ухваленні політичних рішень, участі в політиці. Йдеться як про участь жінок в електоральному процесі, так і в політичному управлінні. У такому сенсі вдосконалення потребує формування виборчих списків політичних партій, особливо в їхній так званій «прохідній» частині. Також необхідно запровадити соціологічний моніторинг кадрового складу органів державної влади в Україні з метою виявлення та подолання гендерного диспаритету. Потрібно не тільки на законодавчому рівні закріпити механізм реалізації квотування партійних списків кандидатів у депутати всіх рівнів, квотування місць в органах влади, а й забезпечити чітке дотримання принципу гендерної рівності.

У процесі політичних змін сучасності особливої ваги набуває електоральний процес, який відбувається за пропорційною виборчою системою (зростає роль політичних партій), мажоритарною системою (кандидат встановлює прямий комунікаційний зв'язок із виборцями) або за змішаною моделлю. На сучасному етапі політичного розвитку відбувається розвиток інститутів партійного представництва, що призводить до активізації прямої комунікації між громадянами та політиками.

У ході електорального процесу як невід'ємної, важливої та визначальної частини демократичного політичного процесу і відбувається політична ідентифікація суспільних груп і окремих громадян, розвивається процес інституціоналізації політичної волі суспільства, здійснюється презентація соціальних інтересів і формування інститутів державної влади на основі гендерного паритету. В Україні ще жодна жінка не була

обрана на посаду Президента, але є позитивна гендерна динаміка на парламентських виборах. За результатами парламентських виборів 2014 р. до Верховної Ради України (далі – ВРУ) VIII скликання було обрано 50 жінок (11% від усього депутатського корпусу).

Водночас за мажоритарною системою пройшли лише дві жінки – у 116 виборчому окрузі Ірина Подольак (Об'єднання «Самопоміч»), а у 117 окрузі перемогла Оксана Юринець (Блок Петра Порошенка), натомість 48 жінок було обрано за партійними списками.

«У підсумку отримуємо такий результат: найбільша кількість жінок у парламенті представлена від Блоку Петра Порошенка (15 осіб), на другому місці – Об'єднання «Самопоміч» та Народний фронт (12 осіб), на третьому – Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (5 осіб), 4 місце розділяють Опозиційний блок та Радикальна партія Олега Ляшка (3 особи)» [4].

Варто зауважити, що кількість депутаток зростала протягом незалежності країни: у першому скликанні ВРУ було 11 жінок (2,4%), у другому – 18 (близько 4%), у третьому – 34 жінки (7,5%). Щоправда, до Верховної Ради України четвертого скликання увійшло 28 жінок (4,4%), але вже після дострокових парламентських виборів 2006 р. 42 жінки стали народними депутатами України (9,3%). Так само 42 жінки було обрано до шостого скликання ВРУ. Після парламентських виборів 2012 р. гендерна ситуація знову покращилась – кількість депутаток становила вже 46 осіб (10,2%) [4].

У процесі демократизації зростає роль парламенту, який стає не просто дискусійним майданчиком, а отримує достатньо важелів впливу для ухвалення законів і контролю за їх реалізацією, здатний виконувати функції творення політики на основі аргументаційної дискусії (парламентських дебатів). Одним з основних чинників формування демократичної політики у Верховній Раді України стає взаємодія між парламентською більшістю (коаліцією) й опозицією (тут принципово важливими стають доступ представників опозиції до прийняття політичних рішень і контроль за діяльністю виконавчої влади). Саме тому особливого значення набуває аналіз складу комітетів Верховної Ради України з погляду гендерного балансу.

«Найбільша кількість жінок в одному комітеті становить 6 осіб. Саме стільки парламентарок увійшло до комітету з питань охорони здоров'я <...>. П'ятеро жінок присутні в комітеті з питань європейської інтеграції, чотири – з питань закордонних справ. Троє жінок представлені у комітетах державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування, культури і духовності, національної безпеки і оборони, паливно-енергетичного комплексу, податкової та митної політики, свободи слова та інформаційної політики, соціальної політики, зайнятості з пенсійного забезпечення. Також шість жінок є головами комітетів. У семи комітетах Верховної Ради немає жодної депутатки» [4].

Форми роботи депутата безпосередньо пов'язані з аргументованими діями щодо вироблення й ухвалення політичних рішень, що передбачає роботу в комітетах, участь у пленарних засіданнях, парламентські запити, парламентські слухання, слідчі комісії тощо.

Висновки. Підсумовуючи дослідження, варто зазначити, що гендерна проблема потребує особливої

уваги на всіх стадіях інституціоналізації громадської думки та формування гендерного дискурсу.

У процесі демократизації суспільства на особливу увагу заслуговує гендерний вимір електорального процесу. Результат голосування громадян у його гендерному вимірі безпосередньо залежить від наявних у такій сфері норм, звичаїв і стереотипів населення. Саме тому аналіз електорального процесу крізь призму дотримання гендерного паритету повинен зважати як на чинники макрорівня (конституційно закріплені порядок організації та проведення), так і макрорівня (відомості щодо конкретних осіб і груп, що виступають від імені держави, а також інформацію, якою вони володіють, і конкретну політичну ситуацію, в якій формується громадська думка з гендерної проблематики).

Відповідно до комунікативного підходу, основними чинниками, які сприятимуть формуванню справедливої гендерної політики, є публічність і відкритість діяльності органів влади, забезпечення умов для раціональної комунікативної взаємодії (тобто обов'язкова наявність у формах політичної інформаційної діяльності зворотного зв'язку із зацікавленими в ухваленні рішення суспільними групами, інституціями громадянського суспільства), суворе дотримання вимог законодавства щодо гендерного паритету на виборах усіх рівнів.

Література

1. Габермас Ю. Три нормативні моделі демократії / Ю. Габермас // Демократія : антологія. – К. : Смолоскип, 2005. – С. 364–372.
2. Горошко О. Гендерні аспекти інтернет-комунікацій : автореф. дис. ... д. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / О. Горошко ; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2010. – 35 с.
3. Кормич Л. Гендерні відносини : сутність та значення в суспільно-політичному розвитку / Л. Кормич // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 49. – с. 16–22.
4. Мацюпа К. Депутатки в комітетах та виборчих списках – як змінювалась Рада за вісім скликань / К. Мацюпа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://povaha.org.ua/deputatky-v-komitetah-ta-vyborchuh-spyskah-yak-zminyuvalas-rada-za-visim-sklykan/>
5. Хамітов Н. Гендерні виміри краси в життєвому та освітньому просторі : підходи метаантропології й андрогін-аналізу / Н. Хамітов, С. Крилова // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2014. – № 13. – с. 69–79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apfs.in.ua/v1_2014/13.pdf
6. Яковлев Д. Світанок демократії : два вибори і три конверти останнього генсека / Д. Яковлев // Молодий вчений : науковий журнал. – 2015. – № 8 (23). – Ч. 2. – С. 157–163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/8/72.pdf>
7. Яковлев Д. Опоненти демократії: роль «партії влади» та медіакратії у пострадянській політиці / Д. Яков-

лев // Молодий вчений: науковий журнал. – 2014. – № 9. – с. 198–201 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/9/49.pdf>

Анотація

Гуца Є. І. Гендерна політика в умовах демократизації суспільства: комунікативний підхід. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню процесу формування гендерної політики в умовах демократизації суспільства з погляду комунікативного підходу. Визначено особливості гендерної політики на макрорівні (конституційні умови, гендерний вимір парламенту, електорального процесу) та мікрорівні (взаємодія інституцій громадянського суспільства, конкретна політична ситуація). Спираючись на теорію комунікативної раціональності Ю. Габермаса, аргументовано відзначено необхідність інституціоналізації політичного діалогу щодо формування гендерної політики в умовах демократизації українського суспільства.

Ключові слова: гендерна політика, гендерні відносини, гендерний баланс, електоральний процес, демократизація суспільства, гендерний дискурс.

Аннотация

Гуца Е. И. Гендерная политика в условиях демократизации общества: коммуникативный подход. – Статья.

Статья посвящена исследованию процесса формирования гендерной политики в условиях демократизации общества с точки зрения коммуникативного подхода. Определены особенности гендерной политики на макроуровне (конституционные условия, гендерное измерение парламента, электорального процесса) и микроуровне (взаимодействие институтов гражданского общества, конкретная политическая ситуация). Опираясь на теорию коммуникативной рациональности Ю. Хабермаса, аргументированно доказана необходимость институционализации политического диалога по формированию гендерной политики в условиях демократизации украинского общества.

Ключевые слова: гендерная политика, гендерные отношения, гендерный баланс, электоральный процесс, демократизация общества, гендерный дискурс.

Summary

Hushcha Ye. I. Gender policy under democratization of society: communicative approach. – Article.

The article is devoted to the research of a process of formation of gender policy under democratization of society from the standpoint of the communicative approach. Features of gender policy at the macrolevel (constitutional condition, the gender dimension of parliament, electoral process) and microlevel (interaction of institutions of civil society, concrete political situation) are determined. Based on the theory of communicative rationality of J. Habermas, the necessity of institutionalization of political dialogue on the formation of gender policy in terms of democratization of Ukrainian society is mentioned in a well-argued manner.

Key words: gender policy, gender relations, gender balance, electoral process, democratization of society, gendered discourse.